8 Ιουνίου 2022

Παπαδιαμάντης, Ἡ μεταφυσική τῆς πενίας (Μπαστιᾶς Κωστῆς)

Ορθοδοξία και Ορθοπραξία / Θεολογία και Ζωή

(Φέτος συμπληρώθηκαν 100 χρόνια ἀπὸ τότε ποὺ «ὁ ἅγιος τῶν νεοελληνικῶν γραμμάτων», ὁ Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης, ἄφησε, σιγοψέλνοντας, τὴν τελευταία του πνοὴ στὸ πολυτραγουδημένο νησί του, τὴ Σκίαθο.

Σὰν συγγραφέας ὁ Παπαδιαμάντης ἀγαπήθηκε ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸ κοινὸ ὅσο λίγοι. Μὲ τὴ μαγεία τῆς πέννας του τραγούδησε τὰ ἤθη καὶ τὰ ἔθιμα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ κι ἀπαθανάτισε σὲ πίνακες ἀπίθανης λογοτεχνικῆς ὀμορφιᾶς τὶς πιὸ ἁπλὲς καὶ ταπεινὲς σκηνὲς τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων τοῦ λαοῦ. Στὰ ἔργα του παρελαύνει ζωντανεμένη ἡ θρησκευτικὴ ζωὴ τοῦ τόπου, οἱ καθημερινὲς πράξεις, ἁπλοϊκῶν κι ἀπονήρευτων χριστιανῶν ἀλλὰ καὶ ἁμαρτωλῶν ἀνθρώπων, ὁλόκληρη δηλαδὴ ἡ ἀνθρώπινη πραγματικότητα γυμνὴ κι ἀληθινή, ὅπως εἶναι, ἀπὸ τὰ δαιμονιακὰ βάθη τῆς πτώσεως ὥς τὰ οὐράνια ὕψη τῆς ἁγιότητας.

«Τὸ ἐπ\’ ἐμοὶ — ἔγραφε κάπου — ἐνόσῳ ζῶ καὶ ἀναπνέω, καὶ σωφρονῶ, δὲν θὰ παύσω πάντοτε, ἰδίως δὲ κατὰ τὰς πανεκλάμπρους ταύτας ἡμέρας, νὰ ὑμνῶ μετὰ λατρείας τὸν Χριστόν μου, νὰ περιγράφω μετ\’ ἔρωτος τὴν φύσιν, καὶ νὰ ζωγραφῶ μετὰ στοργῆς τὰ γνήσια ἑλληνικὰ ἤθη.»!...

Ὁ Παπαδιαμάντης ἔζησε σὰν ἀληθινὸς ὀρθόδοξος χρισπανός. Ἡ ζωὴ του ἦταν ταυτισμένη μὲ τὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας. Ἱστορικὲς καὶ ἀλησμόνητες θὰ παραμείνουν οἱ ἀναρίθμητες ἀγρυπνίες στὸν ἅγιο Ἐλισσαῖο τῆς Ἀθήνας ὅπου λειτουργοῦσε ὁ ἅγιος ἐκεῖνος ἱερέας, ὁ Παπα-Νικόλας ὁ Πλανᾶς κι ἔψαλλαν οἱ δύο Ἀλέξανδροι: ὁ Παπαδιαμάντης δεξιὰ κι ὁ Μωραϊτίδης ἀριστερά.

Ὁ Παπαδιαμάντης ἔζησε μέσα στὴν Ἀθήνα σὰν κοσμοκαλόγερος, σὰν ἀσκητής. «Ἀργυρίου ἢ χρυσίου ἢ ἱματισμοῦ, οὐδενὸς ἐπεθύμησε» (Πράξ. κ\’ 33) γι\’ αὐτὸ ἔζησε καὶ πέθανε φτωχός. Βασανίστηκε σκληρὰ καὶ πόνεσε πολύ. «Ὡμοιώθη πελεκάνι ἐρημικῷ» ἦταν ἕνα πετεινὸ τοῦ οὐρανοῦ ποὺ εἶχε ὅλη τὴ μέριμνά του

δοσμένη στὰ χέρια τοῦ Θεοῦ, «ζητώντας πρῶτα τὴ βασιλεία Του...» (Ματθ. στ\’ 33). Σὰν εὐλαβικὸ ἀφιέρωμα στὴ μνήμη του, παραθέτουμε πιὸ κάτω ἕνα χαρακτηριστικὸ κείμενο τοῦ Κωστῆ Μπαστιᾶ.)

****

Ὁ Παπαδιαμάντης γεννήθηκε φτωχός, ἔζησε φτωχός, καὶ πέθανε φτωχός. Τραγούδησε τοὺς φτωχούς, καὶ τὸ ἔργο του στάθηκε τὸ μεγάλο χρονικὸ τῆς Ἑλληνικῆς φτωχολογιᾶς. Ὅτι γεννήθηκε ἕνας ἄνθρωπος φτωχὸς δὲ σημαίνει τίποτα. Τὸ ἴδιο κι ἡ φτώχειά του δὲν φανερώνει σπουδαῖα πράγματα, ἂν δὲν ξεκαθαρίσουμε τὴν πνευματική του στάση ἄντικρυ σ\’ αὐτὴ τὴν κατάσταση ποὺ ὀνομάζουμε πενία.

Κι ἄλλοι γεννηθήκανε, ζήσανε καὶ πεθάνανε φτωχοί. Καὶ τραγουδήσανε τοὺς φτωχούς, χωρὶς νὰ μοιάζουνε τοῦ Παπαδιαμάντη. Ἡ πνευματική τους στάση ἤτανε ριζικὰ ἀντίθετη πρὸς τὴ φτώχειά τους. Ἤτανε φτωχοί, ἀλλὰ ζήσανε καὶ πεθάνανε μὲ τὸν καϋμὸ καὶ τὴ λαχτάρα τοῦ πλούτου... Ὁ ἄνθρωπος ὅμως ποὺ ζεῖ μὲ τὸν καϋμὸ τοῦ πλούτου, δὲν ξεχωρίζει σὲ τίποτα ἀπ\’ τὸν πλούσιο. Ὁ πλοῦτος εἶναι τὸ ἰδανικό του· γιὰ τὸ χρυσάφι κτυπᾶ ἡ καρδιά του....

Ἡ φτώχεια τοῦ Παπαδιαμάντη δὲν ἔχει τίποτα κοινὸ μ’ αὐτούς. Ὁ Παπαδιαμάντης δὲν πέθανε μὲ τὸν καϋμὸ τοῦ πλούτου. Πέθανε ψέλνοντας, ποὺ σημαίνει δοξολογόντας. Τοῦτο φανερώνει πὼς εὐχαριστοῦσε τὸν Πλάστη του γιὰ ὅσα τοῦ ’χε χαρίσει. Τὸν εὐχαριστοῦσε ποὺ τὸν ἀξίωσε νὰ γεννηθεῖ φτωχός, νὰ ζήσει φτωχός, καὶ νὰ πεθάνει φτωχός. Ὁ Παπαδιαμάντης ἀγαποῦσε τὴ φτώχεια, γιατί πίστευε πὼς ὁ πλοῦτος εἶναι ἡ ἁμαρτία. Πίστευε πὼς τὸ ρουχὸ τοῦ πλούτου δὲν εἶναι τὸ χρειαζούμενο γιὰ νὰ περάσει ὁ ἄνθρωπος στὴ βασιλεία τῶν Οὐρανῶν. Καὶ τοῦτο γιατί τὸ κλειδὶ τῆς ζωῆς τοῦ Παπαδιαμάντη εἶναι ὁ Χριστός. Ὁ Χριστὸς γεννήθηκε φτωχός, ἔζησε φτωχὸς καὶ πέθανε πάνω στὸ Σταυρό. Δὲ χωροῦσε λοιπὸν στὸ νοῦ του, πῶς ὁ Ἄνθρωπος ποὺ ἔκλεισε στὴν καρδιὰ του τὸ Χριστό, μπορεῖ νὰ προσεύχεται στὸν Οὐράνιο Πατέρα καὶ νὰ τοῦ ζητᾶ μιὰ ζωὴ διαφορετικὴ ἀπὸ κείνην ποὺ ἔζησε ὁ Μονογενής Του Γυιός... Γιὰ τὸ Χριστὸ ὁ μόνος φιλόξενος τόπος ποὺ βρέθηκε γιὰ νὰ γεννηθεῖ, ἤτανε μία φάτνη ἀλόγων, μέσα σὲ μία σπηλιὰ κι ἀνάμεσα στ\’ ἀπονήρευτα ζῶα...Πῶς νὰ λησμονήσει λοιπὸν ὁ Παπαδιαμάντης, τὸ λόγο τοῦ Ἀπ. Παύλου, πὼς ὁ Χριστὸς «δι’ ὑμᾶς ἐπτώχευσε πλούσιος ὤν, ἵνα ὑμεῖς, τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ πλουτήσητε» (Β\’ Κορ. η\’ 9), ὥστε νὰ νοιαστεῖ γιὰ τὰ ἐγκόσμια ἀγαθά; Τοῦ ’φτανε ἡ δόση τῆς μέρας, τὸ χρειαζούμενο λιτό, τὸ ξαλαφρωμένο ἀπὸ τὸ περιττό....

Ὁ Παπαδιαμάντης ἔζησε στιγμὲς ποὺ δὲν εἶχε οὔτε τὶς λίγες δεκάρες ποὺ χρειαζότανε γιὰ τὸ ψωμί. Ἤτανε ὁ «εἰδώς», καὶ τίποτα δὲν μποροῦσε νὰ τὸν παρασύρει σὲ ἐπιθυμίες ἄνομες κι ἁμαρτωλές. Τὸ λίγο, τὸ ἐλάχιστο, ἀποζήτησε σ’

ὅλη του τὴ ζωὴ καὶ στάθηκε πάντα «ὁ ἐν τῷ ὀλίγῳ ἀναπαυόμενος».... Κανένας ὅσο ὁ Παπαδιαμάντης δὲν λογάριασε τὸ περισσὸ ἐκ τοῦ πονηροῦ. Καὶ κανένας δὲν τὸ ἀπόκρουσε ὅσο ὁ Παπαδιαμάντης... Χαιρότανε τὴ φτώχεια, τὴ λογαρίαζε εὐλογία Θεοῦ καὶ ποτὲ του δὲ λαχτάρισε τὸν πλοῦτο, οὔτε πεθύμησε τ\' ἀγαθὰ τοῦ πλησίον του, οὔτε νοιάστηκε ποτὲ γι\' αὐτά....

Ἡ φτώχεια λοιπὸν τοῦ Παπαδιαμάντη δὲν εἶναι κακοτυχία τῆς ζωῆς του, ἀλλὰ καρπὸς Χριστιανικῆς ὡριμότητας... Ἂν ἡ ἔγνοια εἶναι ἡ βασιλεία τοῦ Χριστοῦ, δὲν εἶναι τὰ ὑλικὰ ἀγαθὰ τὸ πρεπούμενο ροῦχο γιὰ τέτοιο χῶρο, ἀλλὰ ὁ πλοῦτος τῆς ψυχῆς, τῆς καρδιᾶς καὶ τοῦ πνεύματος· ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἔργων του. Χωρὶς περιστροφὲς τὸ ὑπογράμμισεν ὁ Χριστὸς ὅταν λέει, πὼς εὐκολώτερα μπορεῖ νὰ περάσει γκαμήλα ἀπὸ τὴν τρύπα μιᾶς βελόνας, παρὰ νὰ μπεῖ ὁ πλούσιος στὴ Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν. Ἔτσι ὁ πλοῦτος στὰ μάτια τοῦ Παπαδιαμάντη, τοῦ θρεμμένου μὲ τὸ μάννα τῆς Γραφῆς, παίρνει ὁλότελα δαιμονιακὴ μορφή. Γίνεται τὸ κύριο ὄργανο τοῦ ἑωσφόρου κι ἡ πιὸ ξυπνὴ παγίδα, ποὺ παγιδεύει τὸν ἄνθρωπο, γιὰ νὰ τοῦ δώσει, μὲ τὸν πλοῦτο στὸ χέρι, τὴν ἄνεση τῆς ἁμαρτίας. Νὰ τὸν σπρώξει στὴν ἄλαζονια, στὴ μοιχεία, στὴν πορνεία, στὸ ψέμμα, στὴν κλεψιά, στὴν ματαιοδοξία, στὸ ναρκισσισμό. Κι ἀλλοίμονο στὸν ἄνθρωπο ποὺ θὰ πέσει σ\' αὐτὴ τὴ φοβερὴ κι ἀδυσώπητη παγίδα. «Οὐαὶ ὑμῖν τοῖς πλουσίοις, ὅτι ἀπέχετε τὴν παράκλησιν ὑμῶν. Οὐαὶ ὑμῖν οἱ ἐμπεπλησμένοι, ὅτι πεινάσετε. Οὐαὶ ὑμῖν οἱ γελῶντες νῦν, ὅτι πενθήσετε καὶ κλαύσετε»!...

Ἔτσι ὁ Παπαδιαμάντης μπαίνει στὴν ἄσκηση τῆς πενίας κατὰ τὴν πιὸ ὀντολογικὴ σημασία τοῦ ὅρου... Γνωρίζοντας τὰ πιὸ πάνω, δὲ θέλησε, οὔτε μιὰ στιγμὴ τῆς ζωῆς του, νὰ ’ναι «ὁ θησαυρίζων ἑαυτῷ καὶ μὴ εἰς Θεὸν πλουτῶν»...

Γράφοντας στὸν πατέρα του «ἂς μείνωμεν εἰς τὴν ἔντιμον πενίαν μας διὰ νὰ μᾶς βοηθῇ ὁ Θεὸς» ἐκφράζει ξεκάθαρα τὴν ἰδέα ποὺ ἔχει ριζώσει μέσα του πὼς ἡ πενία εἶναι ἡ περιοχὴ ποὺ ἀρέσει στὸ Θεό, καὶ ποὺ ὁ Θεὸς εὔλογα καὶ βοηθάει. Τὸ ἰδανικὸ ὅμως τῆς πενίας, ποὺ στὸν Παπαδιαμάντη ἀγγίζει τὰ ὅρια τοῦ μοναχικοῦ ὅρκου γι’ ἀχτημοσύνη, δὲν περιοριζότανε στὸν ὑλικὸ τομέα. Ὑπάρχουνε λογῆς λογῆς πλουτο-λατρεῖες. Ἄλλοι θησαυρίζουνε χρυσάφι, ἄλλοι σωρεύουνε ἄκαρπη μάθηση καὶ παρασταίνουνε τοὺς σοφούς, ἄλλοι εἰσπράττουνε τιμὲς καὶ δόξα καὶ διάκρισες, ἄλλοι ἔχουνε τὴν ὑστερία τῆς ἐξουσίας. Πρὸς ὅλα τοῦτα ὁ Παπαδιαμάντης ἀντιδικοῦσε ἐπίμονα καὶ σταθερά.

Ἀπόδειξη, ἀπὸ τὶς ἀσυνείθιστες, εἶναι ἡ ὀργάνωση γιορτῆς πρὸς τιμὴ τοῦ Παπαδιαμάντη. Τὴν ὀργανώσανε θαυμαστὲς καὶ φίλοι, λογοτέχνες καὶ ἄνθρωποι κοσμικοί. Κι ὁρίσανε μάλιστα τὴν πριγκήπισσα Μαρία Βοναπάρτη, σύζυγο τοῦ πρίγκηπα Γεωργίου, νὰ εἶναι ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ γιορτασμοῦ, ποὺ θὰ γινότανε στὴν αἴθουσα τοῦ Παρνασσοῦ. Ποιὸς λογοτέχνης, ἢ ποιὸς ἄνθρωπος ποὺ θὰ βρισκότανε

στὴν ἀπαθλιωμένη κατάσταση τοῦ Παπαδιαμάντη, δὲν θ\’ ἀντικρυζε τούτη τὴν πρωτοβουλία σὰ δῶρο καὶ χαμόγελο τ\’ οὐρανοῦ, προορισμένο ν\’ ἀλλάξει τὴν ὄψη τῆς ζωῆς του; Ποιὸς δὲν θὰ ἐκμεταλλευότανε τούτη τὴ μοναδικὴ εὐκαιρία;... Κι ὅμως! Ὅλοι οἱ σημαντικοὶ ἄνθρωποι στὴν αἴθουσα, ἐκτὸς ἀπὸ ἕνα: τὸν ἴδιο τὸν τιμούμενο, τὸν Ἀλέξανδρο Παπαδιαμάντη. Τὸν ἀναζητήσανε παντοῦ, ἀλλὰ δὲν τὸν βρήκανε πουθενά. Ἔτσι ἡ γιορτὴ ἔγινε δίχως τὸν Παπαδιαμάντη, γιατί κανένας δὲν μποροῦσε νὰ ὑποψιαστεῖ πὼς ὁ Παπαδιαμάντης ἀρνήθηκε τὸ χειροκρότημα καὶ τὸ λιβανωτὸ τῶν τρανῶν καὶ τῶν σπουδαίων, γιὰ νὰ περάσει τὴν ἴδια ὥρα στὸ σπίτι ἑνὸς φτωχοῦ μανάβη, τοῦ Νικόλα τοῦ Μπούκη, ποὺ ὁ Παπαδιαμάντης ἔψελνε συχνὰ στὸ σπίτι του κι ἡ μικρούλα ἡ κόρη τοῦ Μπούκη, ἡ Ἀγγελικούλα, τὸν ἄκουγε μὲ κατάνυξη, ὀνομάζοντας τὶς ψαλμωδίες τοῦ Παπαδιαμάντη «Τὰ τραγούδια τοῦ Θεοῦ» !....

Ἡ πενία, σὰν ὑπόσταση πνευματική, ἔχει προϋπόθεση τὴν ταπείνωση καὶ τὴν ἁπλότητα τῆς καρδιᾶς. Στὰ «Τραγούδια τοῦ Θεοῦ», γράφει ὁ Παπαδιαμάντης: «Μὲ εἶχε καλέσει ὁ γενναῖος φίλος μου, ὁ κυρ Στέφανος Μ. εἰς τὴν οἰκίαν του τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα, διὰ νὰ συμφάγωμεν τὴν ὥρα τοῦ προγεύματος, ἀπὸ συγκατάβασιν καὶ εὐσπλαχνίαν, διὰ νὰ κάμω κι ἐγὼ μετὰ τόσα χρόνια Πάσχα, οἰκιακόν, ὡς ἔρημος καὶ ξένος στὰ ξένα».

Ὁ φίλος του ὁ Στέφανος ἦτανε ἕνας ἀμαξᾶς. Ὅταν ὁ Παπαδιαμάντης δέχεται τὴν πρόσκληση γιὰ τὸ Πασχαλινὸ γεῦμα, ἦτανεν πιὰ γνωστός, ἀναγνωρισμένος, φημισμένος καὶ τιμημένος. Ἕνας ἄλλος, ποὺ δὲν θὰ ’χε οὔτε τὸ δέκατο τῆς φήμης του, δὲν θὰ καταδεχότανε νὰ περάσει τὸ Πάσχα στὸ σπίτι ἑνοῦ φτωχοῦ κι ἄσημου ἄμαξα, ἢ τὴν ὥρα τοῦ μεγάλου γιορτασμοῦ του, νὰ κρυφτεῖ στὸ σπίτι ἑνοῦ ταπεινοῦ μανάβη, τοῦ Νικόλα τοῦ Μπούκη. Ὁ Παπαδιαμάντης ὅμως, ποὺ δὲν λογαρίαζε τὴ φτώχεια ντροπή, ποὺ τιμοῦσε τοὺς φτωχοὺς αὐτοὺς ἀνθρώπους τοῦ Θεοῦ, ποὺ ἔψελνε μαζί τους καὶ μοιραζότανε τὸ ψωμί τους, στεκότανε κοντά τους κι ἀποτραβιότανε ὅσο ἦτανε γινούμενο πιὸ πολὺ ἀπ\’ τοὺς ὑλικὰ καὶ διανοητικὰ πλουσίους...

Γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη, περιοχὴ τῆς ντροπῆς ἦτανε ὁ πλοῦτος, καὶ περιβόλι τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Παναγιᾶς τὰ καλυβόσπιτα τῶν πτωχῶν. Σ’ αὐτὰ ἀναγάλιαζε, σ’ αὐτὰ ἀναπαυότανε ἡ ψυχή του καὶ γαλήνευε ὁ νοῦς του. Γιὰ τοῦτο λογαριάζει τιμὴ του τὴν πασχαλινὴ πρόσκληση τοῦ Στέφανου τοῦ ἀμαξᾶ, κι ὄχι μονάχα τοῦτο, ἀλλὰ λογαριάζει τὸν ἑαυτό του πολὺ πιὸ ἀνάξιο ἀπ\’ τοὺς ταπεινοὺς τούτους ἀνθρώπους καὶ δέχεται πὼς ἀπὸ συγκατάβαση κι εὐσπλαχνία τὸν καλέσανε. Τούτη ἡ φράση φανερώνει τὴν ἀπίθανη μετριοφροσύνη τοῦ Παπαδιαμάντη καὶ τὴν ἐγκάρδια ἀλληλεγγύη του μὲ τοὺς φτωχούς, ποὺ εἶχανε φόβο Θεοῦ, πίστη κι ἀνυπόκριτη ἀγάπη. Δίπλα στοὺς σταύλους τῶν ἀλόγων ἔκανε Πασκαλιά, ὅπως μέσα σὲ σταῦλο

ἀλόγων γεννήθηκε ὁ μεγάλος φορέας τῆς πενίας, ὁ Χριστός. Αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι μὲ τὶς γυναῖκες τους, μὲ τ’ ἀπονήρευτα παιδιά τους, παρακολουθούσανε τὶς ἀτελείωτες λειτουργίες τοῦ Παπά-Νικόλα τοῦ Πλανᾶ στὸν Ἅγιο Ἐλισσαῖο καὶ τὶς ψαλμωδίες τοῦ Παπαδιαμάντη, κι αὐτοὶ οἱ λίγοι, μὰ διαλεκτοί, νοιώθανε μυστικοὶ κι ἐπιστήθιοι φίλοι τοῦ Χριστοῦ, ἅμα ἀκούγανε τὸν Παπαδιαμάντη νὰ ψέλνει τὸ «Φίλε μυστικέ τοῦ Χριστοῦ ἐπιστήθιε», κι ἀναγαλιάζανε ὅταν τὸν ἀκούγανε πάλι νὰ ψέλνει τὸ «Ἀγαλλιάσθω τοῦ δρυμοῦ ξύλα σύμπαντα»!....

Πηγή: agiazoni.gr